

NOK ZARARKURANDALARI VA ULARGA QARSHI KURASH CHORALARI

Axmedov Anvar Tursunboyevich., Zokirov Odiljon Kozimovich

Andijon davlat universiteti

Maqola haqida ma'lumot
Qabul qilingan: 03.05.2024
Qayta qabul : 22.05.2024
Saytda mavjud : 31.05.2024

Muallif (lar)

A.T.Axmedov
O.K.Zokirov

Muallif bilan aloqa

<https://orcid.org/0009-0000-6651-2429>

anvarjonahmedov1982@gmail.com

© Muallif. A.T.Axmedov va boshqalar
UNIVERSAL xalqaro ilmiy jurnal

Ochiq ma'lumotlar:

<https://universaljurnal.uz/index.php/jurnal>

Maxfiylik bayonoti

Materialni istalgan vosita yoki formatda nusxalash va qayta tarqatish hamda maqoladan to'g'ri iqtibos keltirish va litsenziyasini ko'rsatish sharti bilan istalgan maqsadda foydalanish mumkin.

Annotatsiya: So'nggi 20 yil ichida hasharotlarning zarari va nazorat qilish xarajatlari sezilarli darajada oshdi. Hozirda nok yetishtiruvchilar har yili insektsidlariga 14 million dollar sarflaydi. Zararkunandalarga qarshi kurash bilan bog'liq xarajatlarning oshishi, shu jumladan pestitsidlariga chidamliligini oshirish, zararkunandalarga qarshi kurash imkoniyatlarini kamaytirish va kimyoviy xarajatlarning oshishi nok ishlab chiqarishni yanada qiyinlashtirdi. Integratsiyalashgan kasalliklarni boshqarish dasturining maqsadi kasalliklarni boshqarish xarajatlarini minimallashtirgan holda, yildan-yilga kasalliklarni nazorat qilishning tijorat uchun maqbul darajasini ta'minlashdan iborat. Har bir mevali bog' uchun barcha mavjud nazorat taktikalarini birlashtiradigan dastur ishlab chiqilishi kerak. Kasallikni to'g'ri aniqlash kasallikni boshqarish bo'yicha aqli qarorlar qabul qilishda juda muhimdir. Vaholanki *Cacopsylla pyricola* nokning eng muammoli hasharot zararkunandasi, *Codling kuya esa olma va nokning jiddiy zararkunandasi* hisoblanadi. To'g'ri identifikatsiya qilish to'g'ri boshqaruv qarorlarini qabul qilish uchun juda muhimdir. Biz Respublikamizning nok o'sadigan hududlarida kimyoviy, biologik va madaniy operatsiyalar orqali bu hasharotlar va zararkunandalarga qarshi kurashishning eng samarali strategiyalarini muhokama qildik. Ushbu maqolaning asosiy maqsadi nok ekinlarining zararkunandalarini erta aniqlashdir.

Kalit so'zlar: *Cacopsylla pyricola*, zararkunandalar, *Codling*, nok, kimyoviy.

Abstract: The primary insect and mite pests of pear are codling moth, pear psylla, mites and borer. Over the last 20 years, insect damage and the cost of control have risen substantially. Pear growers currently spend as much as \$14 million annually on insecticides. Increasing costs associated with pest control including increased pesticide resistance, reduced pest management options and increased chemical costs have made pear production more challenging. The objective of an integrated disease management program is to provide a commercially acceptable level of disease control from year to year while minimizing the cost of disease management. For each orchard, a program needs to be developed that integrates all available control tactics. Accurate disease identification is critical in making smart disease management decisions. While *Cacopsylla pyricola* is the most troublesome insect pest of pears and Codling moth is a serious pest of apples and pears. It is important for growers to recognize all stages of these insects and mites that attack pears. Proper identification is critical to making the correct management decisions. We have discussed most effective strategies to control these insect and pest through chemical, biological and cultural operations in pear growing regions in Republic. The main objective of this review article is earlier pest identification of pear crops.

Key words: *Cacopsylla pyricola*, pests, Codling, pear, chemical.

Аннотация: Основными насекомыми и клещами-вредителями груши являются плодовая жук, грушевая листовёртка, клещи и сверлоточка. За последние 20 лет ущерб от насекомых и стоимость борьбы с ними существенно возросли. Производители груш в настоящее время тратят до 14 миллионов

долларов в год на инсектициды. Увеличение затрат, связанных с борьбой с вредителями, включая повышение устойчивости к пестицидам, сокращение возможностей борьбы с вредителями и увеличение затрат на химикаты, сделало производство груш более сложным. Целью комплексной программы борьбы с болезнями является обеспечение коммерчески приемлемого уровня борьбы с болезнями из года в год, минимизируя при этом затраты на борьбу с болезнями. Для каждого сада необходимо разработать программу, объединяющую все доступные тактики борьбы. Точная идентификация заболеваний имеет решающее значение для принятия разумных решений по управлению заболеваниями. *Cacopsyllapyricola* является наиболее опасным насекомым-вредителем груш, а плодовая жук является серьезным вредителем яблонь и груш. Для производителей важно распознавать все стадии развития этих насекомых и клещей, поражающих груши. Правильная идентификация имеет решающее значение для принятия правильных управленческих решений. Мы обсудили наиболее эффективные стратегии борьбы с этими насекомыми и вредителями с помощью химических, биологических и культурных мероприятий в регионах выращивания груш в Республике. Основной целью данной обзорной статьи является более раннее выявление вредителей посевов груши.

Ключевые слова: *Cacopsylla piricola*, вредители, плодоносящая ягода, груша, хим.

KIRISH

Nok, nashvati, olmurut (lotincha: *Pyrus*) — Atirguldoshlar (*Rosaceae*) oilasiga mansub mevali va manzarali daraxt va butalar turi.

Nok bizlarga tarixgacha bo'lgan davrda yetib kelgan. Uning vatani aniq o'rnatilmagan. Yetishtirilgan nok Qadimgi Yunonistondan kelib chiqqan (er. old. 1000-yil oldin).

Yevropada nok yovvoyi ko'rinishda taxminan 60° shahri k.da tarqalgan. Arealning shimoliy chegarasida - siyrak.

2006-yilda sovuqqa chidamli navlarini muvaffaqiyatli seleksiya qilish natijasida nok Ural va G'arbiy Sibirda 55° shahri k.gacha joylashgan bog' maydonlarida samarali o'stirilmoqda.

Noklarning madaniy navlarining kelib chiqishi bir qator ko'rinishlarining, qisman, *Pyrus achras* Gärtn., *Pyrus persica* Pers., *Pyrus cordata* Desv., *Pyrus elaeagnifolia* Pall.larning gibridlanishi bilan bog'liq deb taxmin qilmoqdalar. Noklar qadimgi Forsiya, Yunoniston va Rim imperiyasida etishtirilgan.

Hozirgi vaqtda noklarning mingta navi bor.

Xitoy nok yetishtirish bo'yicha dunyoda yetakchi davlat bo'lib, 2013-yilda 17,3 million tonna nok yetishtirgan.

Qo'shma Shtatlar nok yetishtirish bo'yicha ikkinchi o'rinda turadi va shu davrda 0,795 million metrik tonnani qayd etdi.[20]. Nok yetishtiruvchi boshqa mamlakatlar qatoriga Italiya, Argentina va Turkiya kiradi. BMTning Oziq-ovqat va qishloq xo'jaligi tashkiloti ma'lumotlariga ko'ra, 2013 yilda jami jahon ishlab chiqarishi 25 million tonnadan ortiqni tashkil etdi. Hindiston ishlab chiqarish 2017 yilda 306 metrik tonnani tashkil etgan

Nokning foydali xususiyatlari

Qadimgi Gretsiyada noklarni «xudolar inoyati» deb atashgan. Bu sersuv mevalar juda foydali bo'lib, ular quyidagi kasalliklarda juda foydalidir:

- nok o'zida fruktozani saqlashi sabab ham uni oshqozon osti bezi kasalliklarida iste'mol qilish tavsiya qilinadi;

- nok o'zida kaliy moddasini saqlashi sabab yurakka ham yaxshi ta'sir o'tkazadi, yurak ritmini me'yorlashtiradi;

- nokdagi aminokislotalar stressga qarshi kurashishda yordam berib, organizmni mustahkamlaydi, viruslardan himoya qiladi;

- noklar ovqat hazm bo'lishi va moddalar almashinuvi jarayonini yaxshilaydi;

- kuch-quvvat bag'ishlab, charchoq va zo'riqishlardan xalos bo'lishga yordam beradi;

- foliy kislotasini saqlashi sabab ham, homilador ayollarga juda foydalidir.

Nokning zararli tomonlari nimada

Nokda ko'p kislota va biriktiruvchi to'qimalar mavjudligi sabab ham ba'zi bir insonlarga iste'mol qilish tavsiya qilinmaydi. Ularning hazm bo'lishi qiyinligi sabab ham ularni quyidagi holatlarda bir kunda faqat 1-2 dona iste'mol qilishga ruxsat etiladi:

- Oshqozon-ichak kasalliklarida;

- Ovqat yeb bo'lgandan so'ng 2-3 soatdan keyin;

- Suv yoki sut ichib bo'lgandan ancha keyinroq.

Oshqozon yarasidan aziyat chekuvchilarga nokni och qoringa iste'mol qilish tavsiya etilmaydi.

MUXOKAMA

Mamlakatimizning tabiiy iqlim sharoitlari bog'dorchilik rivojlantirish, ulardan yuqori sifatli va mo'l hosil olish uchun g'oyat qulay. Yetishtirilayotgan bu mahsulotlar o'zining vitaminlarga boyligi, shiraliligi va to'yimliliigi bilan inson salomatligi uchun qimmatbaho hisoblanadi. Bog'lardan mo'l va sifatli mahsulot olish uchun ularning asosiy zararkunandalari, kasalliklari va begona o'tlarga qarshi kurash ishlarini doimiy ravishda o'tkazish zarur bo'ladi.

Olmadan keyin eng ko'p tarqalgan meva ekini nok bo'lib, mevasining mazaligi bilan qadrlanadi. Nok mevalari yangiligicha iste'mol qilinadi, qoqi, konserva, so'qat, povidlo, murabbo, sharbat, vino, bekmes (nok asali) tayyorlanadi. O'zbekistonda yetishtiriladigan nok tarkibida 10,8-12,7 % gacha shakar, 0,13-0,30 % kislotalar, 0,35 % ga yaqin pektin va 0,31 % kul bor. O'zbekistonning iqlim sharoiti nok uchun unchalik qulay emas, lekin shunga karamasdan bizda qurg'oqchilikka, issiqqa, kasallik va zararkunandalarga chidamli mahalliy navlari mavjud.

Nokning Evropa navlari shox-shabbasi siyrak, ixcham, ko'pincha piramida shaklida, novdalari yuqoriga tik o'sgan bo'lib, yo'g'on shoxlarida hosil novdalari zich joylashgan, ularda barglar hamda hosil organlari juda ko'pligi bilan harakterlanadi. Nok ayrim maxalliy navlari bir tup daraxtdan 1000-1400 kilogrammgacha hosil berishi mumkin. Bog'larning asosiy zararkunandalariga qarshi kurash choralari o'z vaqtida o'tkazilmagan hollarda o'rtacha 35-40% va undan ko'p hosil yo'qotiladi hamda mahsulot sifati pasayadi.

O'zbekiston sharoitida nokzorlarga ko'plab zararkunanda xashorotlar zarar yetkazadi. Nok kanasi va nok shira biti shular jumlasidandir. Shuning uchun ularga qarshi

kurashish dolzarb muammolardan xisoblanadi. Shish qo'zg'atuvchi nok kanasi — Eriophyes pyri Pagst. To'rt oyoqli kanalarning Eriophyidae oilasiga mansub. Nok kanasi, nok barglarida ba'zan juda ko'payib, barglarning, qisman mevalarning talaygina qismini nobud qiladi va daraxtlarni majmag'il qilib qo'yadi. Nok kanasi Osiyo, Yevropa va Amerikada keng tarqalgan. Nok kanasi juda mayda bo'lib, oddiy ko'zga ko'rinmaydi. Kana tanasi cho'ziq, chuvalchangsimon, qornida ko'ndalang egatlar, orqa tomonida do'mboqchalar bor; rostrum (tumshug'i) kalta; oyoqlari faqat ikki juft; kattaligi 230 mikronga boradi. Nok daraxtlarida zararkunanda borligi daraxtdagi xarakterli o'zgarishlardan bilinadi. Nok kanasi yetuk zot shaklida kurtaklar yonida yoki po'stlog'i ostida to'planib qishlab chiqadi. Mart aprel oylarida havo harorati 10° C dan oshganda chiqib oziqlana boshlaydi.

Yangi una boshlagan kurtak barglarini so'rishi natijasida barglarning yuqori tomoni qavarib, ostki tomonida 2–3 mm li gall (shish) hosil bo'ladi. Shishlarning ichi kovak bo'lib, bargning ichki tomonidagi kichkina yumaloq teshik yordamida tashqariga tutashadi. Kanalar gallning ichida oziqlanib ko'payadi. Kelgusida mayda gallar qo'shilib, o'ziga xos qora dog'lar hosil qiladi. Nok kanasi mavsumda 4–5 ta bo'g'in berib ko'payadi. Kana populyatsiyasida erkak zotlari kuzga tomon ko'paya boradi va avgustga borib umumiy soniga nisbatan 14–20 % ni tashkil etadi. Shish hosil qiluvchi nok kanasining zarari tufayli daraxt barglari va mevalarining ko'p qismi yetilmasdan to'kilib ketadi. Hosildorlik ba'zan 50 %

gacha kamayib ketishi mumkin [3]. Nok shira biti. Voyaga yetgani va lichinkalari nok kurtaklari, barglari, gullari va ingichka novqalarining shirasini so'rib, daraxtlarni juda ham majmag'al qilib qo'yadi. Qattiq zararlangan barglar qorayib, to'kilib ketadi. Nok shira bitiga qarshi kurash olib borilmasa, iyul boshlaridayoq daraxtlar batamom bargini to'kib yuboradi.

Zararlangan daraxt novdalari qing'ir-qiyshiq, mevasi qattiq, bemaza bo'lib, normal darajada katta bo'lmaydi va ko'pincha shira bitining yopishqoq axlatiga belashadi. Nok shira biti O'rta Osiyoda uchraydi, unga qon-qardosh bo'lgan *Psylla pyricola* Forst. Turi Yevropada tarqalgan, bu tur shimolga va Shimoliy Amerikada ham tarqalgan. Shira biti voyaga yetganda uzunligi 3 mm gacha bo'ladi. Rangi sarg'ish yoki och yashil — qo'ng'ir tusda bo'ladi. Qornida ko'ndalang qora yo'llari bor. Shira bitining qanotlari tiniq bo'lib, orqadagi chekkasida qoramtir dog'i bor; orqa qanotlari oldingilariga qaraganda kaltaroq. Shira bitining urg'ochisi erkagidan biroz katta.

Erkaklarida qorin segmentlarining pastki tomonida ikkitadan, ko'ndalang qoramtir yo'l o'tadi, urg'ochisida esa ikkitadan yumaloqqoramtir dog'I bo'ladi. Urg'ochilarining qorin uchi pastga osilib, erkaginiki esa birmuncha yuqoriga ko'tarilib turadi. Qishlayotgan shira bitlari yozgi shira bitlaridan bir oz yirik va qoramtir bo'ladi. Tuxumlari mayda, oq bo'lib, oddiy ko'zga arang ko'rinadi; lichinkalari tuxumdan chiqishdan oldin sarg'ish tusga kiradi. Tuxumning bir uchi kengaygach, kichik poyachasi bo'lib, shu bilan shoxga yopishadi; tuxumning ikkinchi tomoni uchli bo'lib, xivchin shaklidagi maxsus ortig'i bor. Lichinkasi qanotsiz, sariq, ba'zan yashil, yapaloq bo'ladi.

Kattaroq yoshdagi lichinkasi birmuncha yirikligi va qanot boshlang'ichi borligi bilan farq qiladi. Shira biti voyaga yetganda nok daraxtlarining shoxlarida va qisman tanasidagi po'stloq po'stlari ostida qishlaydi.

Daraxt kurtak ochishidan sal oldin shira bitlari juftlashadi va tuxum qo'ya boshlaydi. Tuxumni shoxlarning uchiga va kurtaklar yaqiniga qo'yadi. Hashoratning birinchi bo'g'ini bo'rtgan kurtaklar, yozilgan burklar va ayniqsa, gul kosachalarining shirasini so'radi. Zararkunanda tez rivojlanadi: aprelning oxiri-mayning boshlarida yangi bo'g'inning qanotli shira bitlari paydo bo'ladi. O'rta Osiyoda shira biti yoz davomida 4–5 ta bo'g'in beradi [4]. Birinchi bo'g'inning qanotli shira bitlari paydo bo'ladigan vaqtgacha qishlab chiqqan yirikroq va qoramtir shira bitlari obud bo'ladi. Yozgi bo'ginlarning urg'ochilari qanot chiqargandan 3–8 kun keimbarg ustki tomonining asosan tomirlari bo'ylab tuxum qo'yadi. Urg'ochi shira biti umrida 300–480 ta tuxum qo'yadi.

Voyaga yetgan shira biti taxminan 2–3 oy yashaydi, shning uchun yozda har xil bo'g'inarning shira bitlari uchraydi. Voyaga yetgan shira bitlari doimo bir joydan ikkinchi joyga uchin yuradi, lichinkalari esa kam harakat qiladi. Birinchi bo'g'indan boshqa bo'g'inlarning lichinkalarijuda ko'p suyuq, yopishqoq shirali axlat chiqaradi, bu hashoratning shira biti degan nomi ham shundan olingan. Yoz ohirlarida shira bitlari ayniqsa ko'p axlat chiqaradi.

Bu axlat barglardan oqin tushib, daraxt shoxlari, tanasi va mevalarini iflos

qiladi; axlat tekkan mevalarda och qo'ng'ir dog'lar bo'ladi. Voyaga yetgan shira bitlari yozda ham, kuzda ham daraxtdan daraxtga o'taveradi, shu bilan birga ular kuzda ko'plashib qishlaydi. Nok daraxtlarni zararkunandalardan ximoya qilishning o'ziga xos nozik tomonlari bor, chunki mevalarning, ayniqsa ertapishar navlarda zararkunandalarga qarshi uzluksiz insektisidlarni ishlatib bo'lmaydi, ikkinchidan zararkunandalarga qarshi kurash choralari olib borilayotganda faqat birgina zararkunandani xisobga olmasdan balki kompleks zararkunandalarga qarshi ishlov berishi lozim [5].

NATIJALAR

Nok daraxtlarini zararkunandalardan himoya qilishning o'ziga xos nozik tomonlari bor, chunki mevalarning, ayniqsa ertapishar navlarida zararkunandalarga qarshi uzluksiz insektisidlarni qo'llab bo'lmaydi. O'zbekiston sharoitida nokzorlarga nok kanasi va nok shira bitlari katta zarar keltiradi. Nokning kalmaraz (qo'tir, parsha) kasalligi nokda dunyoning barcha mamlakatlarida, jumladan Markaziy Osiyo davlatlarida ham tarqalgan, O'zbekistonda barcha viloyatlarda uchraydi. Kasallik nok daraxtlarining barg, gulkosachabarglari va mevalarini, barg va meva bandlarini, novda va kurtak tangachalarini (qobiqlarini) zararlaydi. Nok mevalari kuchli shikastlanadi, ularning ustida (oldin gul bo'lgan tomonda, keyin yonlarida ham) dog'lar paydo bo'ladi, ular o'sib kattalashadi va qo'shilib, to'qqo'ng'ir yoki qora tusli yaralar hosil qiladi, meva xunuk shakl oladi, chatnab ketadi. Barglarda dog'lar har ikki tomonida paydo bo'ladi, ular qo'ng'ir tusli, dumaloq, eni 5-10 mm. Barg va mevadagi dog'lar ustida konidiyalar faqat yoz oxirlarida, nam obhavo kuzatilganida kam miqdorda hosil bo'ladi. Barg

tomirlari bo'ylab, barg va meva bandlarida hamda yosh novdalarda dog'lar qo'ng'ir, uzunchoq shaklli. Novdalarning zararlangan joylari probkashadi, chatnaydi, ularda konidiyalar hosil bo'lmaydi yoki kam miqdorda kuzatiladi. Bu kasallik bilan madaniy (*Pyrus communis*, *P. serotina*, *P. ussuriensis*) va boshqa nok turlari zararlanadi. Kasallikni *Venturia pirina* askomitset (pirenomitset) zamburug'i qo'zg'atadi; anamorfasi *Fusicladium pyrorum*. Yerga to'kilgan barg va mevalarda zamburug'ning psevdotetsiyalari stroma ichida rivojlanadi.

Psevdotetsiyalar ko'pincha baglarning ostki tomonida, dumaloq shaklli, diametri 100- 240 mkm, to'q-qo'ng'ir yoki qora tusli, bargdan tashqariga o'rtasi teshik uchi bilan chiquvchi, uchi atrofida qillari mavjud yoki mavjud emas. Xaltachalari silindr shaklli.

Har bir xaltacha ichida 8 ta askospora mavjud. Askosporalar och-yashil tusli, 2 hujayrali, septadan biroz tortilgan, odatda ustki spora pastkisidan uzunroq. Konidioforalari silindr shaklli, qo'ng'ir yoki zaytun-qo'ng'ir tusli, uzunligi 16, 5- 0 mkm, eni 4-9mkm. Konidiyalari (keng)urchuq shaklli, ustida silliq yoki juda mayda bo'rtmachalari bor, 1 kam hollatda 2 hujayrali, pastki qismi kesilgan. Kasallik rivojlanishi, qo'zg'atuvchining qishlashi, nok daraxtini birlamchi va keying zararlashlari va bog'da tarqalish yo'llari olmadagi bilan bir xil. Askosporalar yetilishi va tarqalishi 6-8 hafta davom etadi. O'zbekiston sharoitida zamburug' 1 mavsumda bir necha avlod beradi. Agrotexnik va sanitariya tadbirlari va kimyoviy kurash choralari olmadagi

kalmarazga qarshi ishlatiladiganlari bilan bir xil. Chidamli navlar ekish choralari ko'riladi. Kasallik qo'zg'atuvchisining fiziologik irqlari mavjud bo'lib (hozirgacha Isroilda 5 ta, Angliyada 4 ta irq ajratilgan), nok navlarining ularga chidamliligi har xil. Bartlett, Bere Bosk, Komis, Danjuy, Paxams Triumpf, Spadana Estiva, Vinter Nelis, Lesnaya krasavitsa, Talgarskaya krasavitsa, Lyubimitsa Krappa va ko'p boshqa navlar qattiq shikastlanadi. Nisbatan chidamli navlar qatoriga Kongress, Maslovka Klappa, Bessemyanka, Bergamot, Vassa, Bere Ligelya, Bere Klerjo, Bere Bosk va Bere Bor navlari kiradi. Koskiya navi yuqori chidamlilikga ega.

Un-shudring kasalligi nok o'simligida uchrab, daraxtlarning barg, gulkosachabarglari va mevalarini, barg va meva bandlarini, novda va kurtaklarini zararlaydi. Oldin barglarning oldingi tomonida oq yoki och-kulrang, unsimon g'ubor paydo bo'ladi. Keyinchalik bargning ustki tmonida, g'ubor paydo bo'lgan joylarning qarshisida xlorotik (oqish) dog'lar rivojlanadi. Vaqt o'tishi bilan g'ubor bargning har ikki tarafiga tarqaladi va barglarni butunlay qoplab olish mumkin. Barglar buralib, qayiqsimon, usti g'adir-budur shakl oladi, kichik bo'lib qoladi(kattaligi sog'lom barglarning 1/3 qismiga teng bo'lishi mumkin). Ular yerga tuhib ketadi:avgust oyining o'rtalarida daraxtdagi barglarning yarmi to'kilishi mumkin. Zararlangan novdalar o'sishdan orqada qoladi, usti kumushsimon oqish-kulang g'ubor bilan qoplanadi, bo'g'in oralari kalta bo'lib qoladi. Yoz o'rtalarida barg va novdadagi g'uborlar qo'ng'ir tus oladi, ularning ichia va ustida zamburug' jinsiy bosqichining meva tanachalari-kleystotesiylar rivojlanadi. Zararlangan nok mevalari ustida oq g'ubor paydo bo'ladi, iyun oyida g'ubor yo'qoladi,

unug o'rnida to'rsimon dog'lar va nobud bo'lgan hujayralari qoladi. Meva o'sishi bilan bu dog'lar ham kattalashadi. Yosh o'simliklar ayniqsa kuchli zararlanadi, ko'chatzorlarda kasallik nihollarga katta zarar yetkazad, ularning barcha barglarini zararlaydi va novda o'sishini susaytiradi, novdalar qo'ng'ir tus olib, qurib qoladi, nihollar butunlay qurib qolishi mumkin. Kasallikni *Podospaera ieucotricha* askomitset zamburug'i qo'zg'atadi;anamorfasi *Oidium farinosum*. Kleyatotetsiylar dumaloq yoni biroz noksimon shaklli, diametri 75-96 mkm, to'q-qo'ng'ir tusli, guruhlarda yoki yakka-yakka joylashgan, ustki qismida dasta bo'lib joylashan 3-12 ta o'simtalari bor;ular jigarrang tusli, uchi rangsiz, to'mtoq yoki 1-2 marta diotomik hoxlangan. Xaltachalari dumaloq yoki ellips shaklli, 8 ta sporali. Askosporalari tuxum yoki ellipsoid shaklli. Konidiyalari ellipsoid shaklli, rangsiz, pastki qismi kesilgan, uzun zanjirlar hosil qiladi. Zamburug' asosan tinim davini o'tayotgan zararlangan kurtaklarda mitseliy shaklida qishlaydi. Infeksiyaning bahorgacha saqlanadigan miqdori qish qanchalik sovuq kelgani bilan bog'liq. Qishlagan mitseliy ustida konidiyalar paydo bo'ladi, uar yosh barg, gul va mevalarni zararlashda birlamchi infektsiya manbai bo'lib xizmat qiladi. Zararlangan oganlarda rivojlangan mitseliy va konidiyalar barg, yosh novda va mevalar ikkilamchi va keying zararlanihini va kasallik bog'da tarqalishini ta'minlaydi. Tomchi namlik ichida va yuqori haroratda konidiyalar deyarli o'smaydi. O'agan konidiyaning murtagida fermentlar paydo bo'ladi, ular

o'simlik qobig'ini eritadi va u yerdan murtag o'simlik to'qimasi ichiga kiradi; konidiya murtagi o'simlik epidermis ichida gaustoriylar hosil qiladi. Gaustoriylar to'qimadan ozuqa moddalarni so'radi va ulani barg ustida joylashgan (ekzogen) mitseliyga yetkazadi. O'zbekiston sharoitida un-shudring rivojlanishi bahorda va yozning 1- yarmida kuzatiladi, so'ngra issiq boshlanishi bilan, kasallik rivojlanishi to'xtaydi yoki kamayadi. Un-shudringga qarshi fungitsid (Bayleton 25% n. kuk. , 0, 4kg/ga, Vektra 10% sus. k. , 0, 3 l/ga, Impakt 25% sus. k. , 0, 1 l/ga, OOQ, 0, 5-1, 0%, Saprol 20% em. k. , 1, 0 i/ga, tuyilgan oltingugurt, 15-30 kg/ga va b.) purkashni erta bahorda boshlab, gulkosachabarglar to'kilishigacha har 7 kunda, so'ngra va yoz o'rtasigacha har 12-14 kunda takrorlash lozim. Nokka unshudring faqat olmadan o'tishi taxmin qilinadi. Nokning Danjuy, Lui Bonne navlari unshudringga juda chidamsiz, Barlett, Flemish Byuti va Uinter Nelis navlari chidamli. Umuman bargi tuk bilan qalin qoplangan va usti yaltiroq bargli nok navlari unshudringga chidamlilikni namoyon etadi. Shish qo'zg'atuvchi nok kanasi: Erophyespyri Pogst. Nok kanasi yetuk zot shaklida kurtaklar yonida yki po'stlog'i ostida to'planib-qishlab chiqdi. Mart-aprel oylarida havo harorati 10 dan oshganda chiqib oziqlana boshlaydi. Yangi una boshlagan kurtak barglarini to'kish natijasida barglarning yuqori tomoni qavarib, ostki tomonida 2-3 mm li gall(shish) hosil bo'ladi. Shishlarning ichi kovak bo'lib, bargning ichki

tomonidagi kichkina yumaloq teshik yordamida tashqariga tutashadi. Kanalar gallning ichida oziqlanib ko'payadi. Kelgusida mayda galllar qo'shilib, o'ziga xos qora dog'lar hosil qiladi. Nok kanasi mavsumda 4-5 ta bo'g'in berib ko'payadi. Shish hosil qiluvchi nok kanasi tufayli daraxt barglari va mevalarning ko'p qisimiyetilmadan to'kilib ketadi. hosildorlik ba'zan 50% gacha kamayib ketishi mumkin.

Nok kanasi Osiyo, Yevropa va Amerikada keng tarqalgan. Nok kanasi juda mayda bo'lib, oddiy ko'zga ko'rinmaydi. Kana tanasi cho'ziq, chuvalchangsimon, qornida ko'ndalang egatlar, orqa tomonida do'mboqchalar bor. Rostrum (tumshug'i) katta, oyoqlari faqat 2 juft, kattaligi 230 mikronga boradi. Kanalar (Acorina)- o'rgimchaksimonlar sinfiga mansub. Tanasi 2 qism: og'iz apparati joylashgan oldingigiyotosoma va oyoqlar joylashgan oqa qismi-diosomadan iborat. Barchasi ayrim jinsli, ko'ochiligi tuxum qo'yib ko'payadi. Oziqlanishiga ko'ra: o'simlikxo'r, yirtqich, parazit guruhlarga bo'linadi. Nok shira burgasiga qarshi erta bahorda sepimetrin 25% em. h(10 l suvga 20 g) purkaladi. Ushbu preparatlar bo'maganda tamaki qaynatmasidan foydalanish mumkin. Meva kanasiga qarshi Perfekta 17, 5% sus. k (10 sotixga 15-20ml) purkaladi.

Foydalanilgan adabiyotlar (Reference List)

1. Bog', tokzor va dala ekinlarining zararkunanda ksalliklari, hamda, ularga qarshi kurash usullari.
2. uz. wikipedia. org/wiki/Nok.
3. zira. uz/uz/2018/09/19/nok to'g'risida qiziqarli ma'lumotlar.
4. moluch. ru/archive/328/73612
5. navagro. uz
6. uz. wikipedia. org/wiki/Kanalar.